

РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ

УДК 311.172:338.439.63(477)

Б.В. Духницький,

канд. екон. наук,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ТЕНДЕНЦІЇ СПОЖИВАННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

Розглянуто фактичне споживання основних груп харчових продуктів в Україні. Наведено порівняння витрат на харчування в Україні та окремих країнах світу. Визначено загальні тенденції споживання продовольства в динаміці.

В ієрархії потреб людини існує чіткий їх поділ на основні й допоміжні. Основними або базовими є потреби, що забезпечують функціонування людського організму (потреби дихання, води, їжі). Саме харчування забезпечує людину необхідною кількістю енергії, мікроелементів і вітамінів. Але це досягається лише за умови доступності продовольчих продуктів, що характеризує їх фактичну наявність та одночасну здатність людини отримати або придбати їжу.

Забезпечення харчовими продуктами завжди було і залишається головною проблемою на рівнях окремого індивіда, сім'ї, населеного пункту, держави, частини світу та планети. Дослідженнями проблем продовольчої безпеки та споживання харчових продуктів займаються такі вчені-економісти, як В.І. Бойко, В.І. Власов, С.М. Кваша, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак та ін. Нині на це спрямовані зусилля міжнародної спільноти, однак говорити про їх ефективність не доводиться. За оцінками ФАО, зараз у світі потерпають від голоду та недоїдання близько одного мільярда людей. Абсолютна більшість з них проживає в Азії та Африці. Для України ця проблема гостро не відчувається, однак має місце невідповідність фактичного споживання основних харчових продуктів і прийнятих раціональних норм (табл. 1).

Згідно статистичних даних, у 2012 р. нижче раціональної норми було фактичне споживання м'яса (73,7 %), молока (61,9 %), яєць (82,8 %), цукру (97,9 %), картоплі (73,5 %), овочів (76,0 %), фрук-

тів (50,7 %). Водночас перевищувало раціональну норму фактичне споживання риби (102,0 %), олії (166,2 %), хліба (108,1 %).

Тобто, по семи групах продуктів з десяти споживання не досягає норми, а по трьох — перевищує норму. Фактично співпадає з раціональною нормою лише споживання риби та цукру.

За аналізований період 2005–2012 рр. у структурі споживання харчових продуктів відбулися певні зміни. Так, кількість спожитого м'яса зросла на 8,4 кг, молока — знизилась на 25,2 кг, споживання хліба зменшилось на 14,4 кг, яєць — на 10 штук, цукру — на 6 кг, картоплі — на 24 кг, овочів збільшилась на 13,2 кг, а фруктів — на 8,4 кг. На стабільному рівні без помітних коливань було споживання риби й олії.

Наведені цифри є неоднозначними. З одного боку, традиційно відмічається суттєва нестача споживання тваринницької продукції (м'ясо, молоко, яйця), рослинницької продукції (овочі, фрукти). З іншого боку, необхідну енергетичну цінність їжі пересічні українці забезпечують за рахунок понаднормового споживання олії, хліба і нормативного — риби та цукру. Зростає споживання м'яса, овочів і фруктів, повільно наближаючись до необхідної норми. Однак паралельно відбулося помітне зниження споживання молока, яєць і картоплі. За декілька років до аналізованого періоду споживання рибної продукції не відповідало раціональній нормі, але в результаті його швидкого збільшення ця норма навіть дещо перевищена. Протилежна ситуація характеризує споживання картоплі. При відповідності нормі і навіть її перевищенні, у 2012 р. воно значно поступилося раціональній нормі споживання

Важливе значення для всебічного аналізу споживання харчових продуктів мають показники витрат в

Таблиця 1

Споживання продуктів харчування в домогосподарствах, кг на одну особу в рік*

Продукти харчування	Раціональна норма споживання	Рік					2012 р. до норми (+/-)
		2005	2007	2009	2011	2012	
М'ясо і м'ясопродукти	83	52,8	61,2	57,6	61,2	61,2	-21,8
Молоко і молокопродукти	380	260,4	265,2	237,6	226,8	235,2	-144,8
Яйця, шт.	290	252	240	240	240	240	-50
Риба і рибопродукти	20	21,6	22,8	21,6	20,4	20,4	+0,4
Цукор	38	43,2	38,4	38,4	37,2	37,2	-0,8
Олія	13	22,8	20,4	22,8	21,6	21,6	+8,6
Картопля	124	115,2	99,6	96	92,4	91,2	-32,8
Овочі та баштанні	161	109,2	104,4	121,2	121,2	122,4	-38,6
Фрукти, ягоди, горіхи	90	37,2	43,2	43,2	44,4	45,6	-44,4
Хліб і хлібопродукти	101	123,6	115,2	111,6	110,4	109,2	+8,2

* Державна служба статистики України.

Порівняльна характеристика витрат на харчування в країнах світу*

Країна	2010		2011		2012	
	Витрати, дол. США	% витрат	Витрати, дол. США	% витрат	Витрати, дол. США	% витрат
Україна	759	39,4	928	38,2	1028	37,0
Велика Британія	2032	9,1	2172	9,1	2214	9,1
Норвегія	4503	13,2	4996	13,3	4885	13,2
Угорщина	1151	16,7	1237	16,5	1127	16,2
Польща	1468	19,6	1613	19,7	1521	19,6
Аргентина	1117	21,4	1309	21,2	1381	20,9
Туреччина	1680	22,4	1718	22,1	1708	22,2
Індія	222	27,7	236	26,3	220	25,2
Румунія	1316	27,5	1519	28,8	1382	28,6
Росія	1655	31,1	2033	32,2	2120	31,6
Казахстан	1462	35,9	1715	35,7	1925	35,1
Алжир	658	43,7	732	43,7	764	43,7

* United States Department of Agriculture

абсолютному та відносному вираженні. Тобто сума грошей та частка витрат на харчування в загальних витратах домогосподарств з розрахунку на одну особу. Якщо розглядати світову статистику, яку надає USDA (Департамент сільського господарства США), то помітний розподіл країн за цими показниками (табл. 2). Взагалі, це дослідження охоплює понад 80 держав з усіх географічних регіонів світу. Основний показник — витрати на харчування, включає також безалкогольні напої. Витрати на алкогольні напої та тютюн визначаються окремо.

Високорозвинені країни (західноєвропейські, а також Канада, США, Японія, Австралія та ін.) за деяким винятком характеризуються малими відсотками витрат населення на харчування (10–15 %) в структурі загальних витрат домогосподарств та значними грошовими витратами (2–3 тис. дол. США). Країни Центральної та Східної Європи (Угорщина, Словаччина, Польща), Латинської Америки (Уругвай, Аргентина, Мексика) мають 16–25 % витрат на харчування та 1–2 тис. дол. США грошових витрат. До країн, частка витрат на харчування в яких становить 26–35 %, а грошові витрати — 0,5–1,5 тис. дол. США, належать переважно азійські держави (Китай, Таїланд, Індонезія) та деякі східно- та центральноєвропейські (Румунія, Хорватія, Боснія, Росія, Казахстан). Останню групу формують країни з часткою витрат на харчування близько 40 % і більше та грошовими витратами в межах 300–1000 дол. США. Це група пострадянських країн (Білорусь, Україна, Грузія, Азербайджан) і низка найбідніших країн світу (Гватемала, Нігерія, Філіппіни, Камерун, Пакистан). Отже Україна знаходиться серед країн світу, де найбільша частка витрат населення на харчування.

Однак цей розподіл відображає лише загальну тенденцію, але не стосується кожної окремо взятої країни. Так, наприклад, у Південній Кореї при частці витрат на харчування 12,2 % абсолютні витрати становлять 1468 дол. США, водночас у Швейцарії — 11,0 % та 4943 дол. США відповідно, тобто витрати більші ніж у 3 рази. В Індії цей відсоток становить 25,2 %, абсолютні витрати дорівнюють 220 дол. США, а в Єгипті при 42,7 % витрат на харчування сума становить 1030 дол. США. Отже виникає протиріччя, оскільки при меншій частці витрат на харчування абсолютна цифра має бути більшою. Є й інші подібні приклади.

Якщо розглядати динаміку цих показників в Україні, то спостерігаються позитивні тенденції поступового зростання витрат на харчування в кількісному виразі та зменшення частки витрат на харчування. Якщо в попередні роки витрати українців на харчування перевищували 40 %, то в 2010 р. вони становили 39,4 %, у 2011р. — 38,2 %, а в 2012 р. — 37,0 %. Водночас в абсолютних цифрах витрати становили 759, 928 та 1028 дол. США відповідно. Хоча зростання грошових витрат можна пов'язати зі зростанням цін на продовольство, що є світовою тенденцією, зменшення їх частки свідчить про певні позитивні зміни, оскільки ці процеси протікають одночасно. Відповідно до закону Енгеля, зі зростанням доходів частка витрат на харчування зменшується, при тому, що грошові витрати на їжу зростають, що й відбувається в Україні. Поки що завчасно говорити про зміни у структурі споживання, що виражається в орієнтації на якісніші й дорожчі продукти (часткова заміна хліба й картоплі м'ясом і овочами), адже це тривалий процес і в Україні він знаходиться на початковій стадії. Проте з часом такий сценарій можна вважати цілком реальним.

Варто зазначити, що ситуація зі споживанням харчових продуктів в Україні погіршувалася з початку набуття незалежності. З одного боку, це було викликано економічними проблемами і різким зниженням платоспроможності населення, а з іншого — постійним скороченням поголів'я сільськогосподарських тварин, і, як наслідок, зменшенням виробництва молока і м'яса. Тому в майбутньому фактичне споживання цих продуктів в Україні залежатиме від сумісного впливу цих факторів.

Висновок. Нинішній рівень споживання харчових продуктів на одну особу в Україні не відповідає раціональним нормам. Особливо це стосується молока, м'яса, овочів і фруктів. У загальній структурі витрат українців витрати на харчування становлять близько 40 %, що характерно для країн з низьким рівнем розвитку економіки. В останні роки помітні деякі позитивні зміни у структурі харчування і показниках, що його характеризують, однак про стабільність цієї тенденції можна буде стверджувати лише з часом. Перспективний рівень споживання продовольства в Україні формуватиметься переважно в залежності від рівня доходів населення, тому що проблеми з фізичною доступністю харчових продуктів майже не виникають.